

Byzantina Symmeikta

Vol 32 (2022)

BYZANTINA SYMMEIKTA 32

Βιβλιοκρισία: S. RONCHEY, Hypatia. The True Story. English translation by Nicolò Sassi. With the collaboration of Giulia Maria Paoletti, Berlin - Boston: De Gruyter 2021

Γραμματική ΚΑΡΛΑ

doi: [10.12681/byzsym.31519](https://doi.org/10.12681/byzsym.31519)

Copyright © 2022, ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΡΛΑ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΑΡΛΑ Γ. (2022). Βιβλιοκρισία: S. RONCHEY, Hypatia. The True Story. English translation by Nicolò Sassi. With the collaboration of Giulia Maria Paoletti, Berlin - Boston: De Gruyter 2021. *Byzantina Symmeikta*, 32, 531–534. <https://doi.org/10.12681/byzsym.31519>

S. RONCHEY, *Hypatia. The True Story*. English translation by Nicolò Sassi. With the collaboration of Giulia Maria Paoletti, Berlin - Boston: De Gruyter 2021, σελ. XV+ 268. ISBN: 978-3-11-071757-0.

Η Υπατία (περ. 370-415 μ.Χ.), μία από τις πιο πολυσυζητημένες γυναικείες μορφές στην ιστορία, αποτελεί το κεντρικό θέμα του βιβλίου της Silvia Ronchey (στο εξής SR). Πρόκειται για αγγλική μετάφραση της πλήρως αναθεωρημένης μορφής του βιβλίου της, το οποίο είχε δημοσιευθεί στα ιταλικά το 2010 (*Ipazia. La vera storia*, Milano: Rizolli). Στον πρόλογο που απευθύνει στο αναγνωστικό κοινό η συγγραφέας αναφέρει τους δύο βασικούς λόγους που οδήγησαν σε αυτή τη δημοσίευση: η μεγάλη επιτυχία του ιταλικού βιβλίου (έχουν γίνει ήδη έξι επανεκδόσεις) και η έκρηξη του ερευνητικού, λογοτεχνικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος για την Υπατία την τελευταία δεκαετία. Αυτή η πλούσια παραγωγή (“sometimes cacophonous polyphony of voices” SR, XI) οδήγησε αναπόφευκτα σε ένα μείγμα αλήθειας και μυθοπλασίας, που συσκοτίσε την αλήθεια σχετικά με τη ζωή και τον θάνατο της Υπατίας. Η SR τονίζει ότι σκοπός του βιβλίου της είναι να παρουσιάσει τις πρωτογενείς πηγές, να αποκαθάρει τις ιστοριογραφικές προκαταλήψεις των λογοτεχνικών και λαϊκών μύθων, και να διορθώσει λάθη που οφείλονται σε ιδεολογικούς λόγους ή σε ιστορικές και φιλολογικές αδυναμίες στην ανάγνωση και την ερμηνεία των αρχαίων πηγών.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη και κάθε μέρος έχει επιμέρους ενότητες. Ένα Παράρτημα (appendix) συνοδεύει την κάθε ενότητα, στο οποίο δίνονται αναλυτικές πληροφορίες για όσα αναφέρθηκαν στην ενότητα που προηγείται. Το Παράρτημα απευθύνεται σε πιο ειδικό κοινό, καθώς περιέχει παραπομπές στις εκδόσεις των πρωτογενών πηγών και εκτενή συζήτηση θεμάτων της βιβλιογραφίας, που έχουν αναφερθεί στην κύρια ενότητα. Δεν είναι συνήθης αυτός ο τρόπος παρουσίασης (κύρια ενότητα και παράρτημα), αλλά αποδεικνύεται χρήσιμος και «οικονομικός» για τους αποδέκτες. Ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται

να αποκτήσει γενικές και αξιόπιστες γνώσεις για την Υπατία θα αρκестεί στην κύρια ενότητα. Ο φιλόλογος και ο ιστορικός, για να ικανοποιήσει τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα, θα ανατρέξει στο παράρτημα.

Το πρώτο μέρος (*Setting out the Facts*, σσ. 5-64) αποτελείται από 11 ενότητες. Εξετάζονται θέματα που αφορούν τη ζωή (εκπαίδευση, διδασκαλία, σχέσεις) και τον θάνατο της φιλοσόφου μέσα από αρχαίες πηγές, παγανιστικές και χριστιανικές. Σύμφωνα με την έρευνα της συγγραφέως αρχικά θα συνυπήρχαν δύο εκδοχές για τον θάνατο της Υπατίας, μία παγανιστική και μια χριστιανική, η καθεμία από τις οποίες θα είχε δύο εκδοχές, μία μετριοπαθή και μια ακραία. Αποφασιστικής σημασίας φαίνεται να είναι το *Χρονικό* του Κόπτη χριστιανού επισκόπου του 7ου αι. Ιωάννη της Νικίου, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τους επισκόπους της Άνω Αιγύπτου και τα μοναστήρια. Το έργο αυτό, το οποίο ανάγεται σε παλιότερες πηγές, δεν έχει διασωθεί παρά μόνο σε μία ύστερη αιθιοπική μετάφραση, που φαίνεται να είναι η πιο ακραία χριστιανική εκδοχή υπέρ του Κυρίλλου. Πιο ήπια χριστιανική εκδοχή είναι αυτή του Σωκράτη του Σχολαστικού, εκκλησιαστικού ιστορικού του 5ου αι., η οποία συνάδει με την κεντρική Βυζαντινή Εκκλησία. Άλλη πηγή από την Ιουστινιάνεια περίοδο είναι το *Χρονικόν* του Ιωάννη Μαλάλα, που μάλλον αντλεί υλικό από άλλη βυζαντινή παράδοση με επιρροές από την Εκκλησία της Αντιόχειας. Η εκδοχή του Μαλάλα θεωρεί τον Κύριλλο υποκινητή και ηθικά υπεύθυνο για τη δολοφονία της Υπατίας, όπως συμβαίνει και στην *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Σωκράτη του Σχολαστικού. Παγανιστικές πηγές, στις οποίες στηρίζεται το Λεξικό της Σούδας, φαίνεται να είναι ο Ησύχιος της Μιλήτου και ο Δαμάσκιος. Στον Δαμάσκιο στηρίζεται, κατά την έρευνα της SR, η εκδοχή για την Υπατία του Φιλοστόργιου (χριστιανού που ανήκε στην αρειανή αίρεση και επομένως εχθρού του Συνέσιου), του οποίου δεν έχει διασωθεί ολόκληρο το έργο παρά μόνο αρκετά αποσπάσματα από τη *Βιβλιοθήκη* του Φωτίου (9ος αι.). Ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος (βυζαντινός συγγραφέας του 14ου) αντλεί το υλικό του κατευθείαν από τον Σωκράτη Σχολαστικό. Όπως διαπιστώνει και η ίδια η συγγραφέας, όλες οι πηγές, σύγχρονες και μεταγενέστερες, αφήνουν να διαφανεί μια αρκετά σύνθετη εικόνα των εντάσεων και των πολιτικο-κοινωνικών αντιπαλοτήτων της Αλεξάνδρειας του 4ου/5ου αι., που καθιστούν αδύνατο να θεωρηθεί ο θάνατος της Υπατίας αποτέλεσμα απλώς μίας σύγκρουσης μεταξύ παγανιστών και χριστιανών. Ωστόσο, αυτή η ιδεολογική απλοποίηση, η αντιπαράθεση ανάμεσα στην Υπατία (τη μάρτυρα-ειδωλόατρη) και τον Κύριλλο (τον επίσκοπο-εκτελεστή), ήταν που υπερίσχυσε στην Ευρώπη για πολλούς αιώνες.

Το δεύτερο μέρος (*Betraying the Facts*, σσ. 67-134) αποτελείται από 14 ενότητες και εστιάζει στην πρόσληψη της μορφής της Υπατίας μέχρι τον 19ο αι. Η εικόνα της φιλοσόφου εκσυγχρονίζεται, αλλάζει, μεταμορφώνεται ανάλογα με τις πολιτιστικές και θρησκευτικές τάσεις των εποχών. Παρερμηνείες, μυστικισμός, ανεξέλεγκτη ταύτιση και συγχώνευση οδηγούν στο να αποτελέσει η Υπατία μια μορφή σύμβολο των ιδεολογικών κινημάτων κάθε εποχής. Η ιστοριογραφική εκδοχή της καθολικής εκκλησίας για τον θάνατο της Υπατίας ήρθε σε αντίθεση με την προτεσταντική, την αγγλικανική και την άποψη πολλών άλλων θρησκευτικών κινημάτων της Ευρώπης. Αυτό είχε ένα περίεργο αποτέλεσμα στην πρόσληψη της λογοτεχνίας και της τέχνης γενικότερα. Έτσι η Υπατία αποτέλεσε όχι μόνο τον κοσμικό αντίποδα της χριστιανής αγίας, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις ταυτίστηκε με τον βίο και το μαρτύριο της Αγίας Αικατερίνης. Επίσης, οι μαρτυρίες των αρχαίων πηγών για την πολιτική σχέση της Υπατίας με τον έπαρχο της Αλεξάνδρειας Ορέστη, και τον τρόπο που επηρέασε τις σχέσεις και των δύο με τον πατριάρχη Κύριλλο, χρησιμοποιήθηκαν στην ιστορία και στη λογοτεχνία προκειμένου να εκφραστούν απόψεις και θέσεις για τις σχέσεις εκκλησίας και κράτους.

Το τρίτο μέρος (*Interpreting the Facts*, σσ. 137-216) αποτελείται από 15 ενότητες. Η συγγραφέας επανέρχεται στις αρχαίες πηγές και προσπαθεί να τις επανερμηνεύσει μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο, αποκαθαίροντάς τις από ιδεολογικές προκαταλήψεις. Εδώ εμφανίζεται μια σειρά νέων ερευνητικών αναζητήσεων, όπως η φύση του εθνικισμού της ύστερης αρχαιότητας, η ελληνική διαγωγή, το περιεχόμενο της διδασκαλίας της Υπατίας, οι δραστηριότητες και η πολιτική της δύναμη στην Αλεξάνδρεια της εποχής. Το θέμα για τον ρόλο του Κυρίλλου στον θάνατο της Υπατίας επανέρχεται, και στο πλαίσιο αυτό γίνεται προσπάθεια διάκρισης και κατηγοριοποίησης των χριστιανικών πηγών.

Το βιβλίο ολοκληρώνεται με έναν επίλογο (*Aftershock: And What If ...*, σσ. 217-222), στον οποίο καταγράφονται τα συμπεράσματα, με εκτενή βιβλιογραφία (σσ. 223-257) και ευρετήριο (index) κυρίων ονομάτων.

Γενικά, πρόκειται για χρήσιμο βιβλίο, μια πρωτότυπη και ουσιαστική συμβολή για τη φιλόσοφο της ύστερης αρχαιότητας. Η SR εμφανώς έχει βαθειά γνώση του αντικειμένου της. Προσεγγίζει τις πηγές της φιλολογικά και ιστορικά, αναζητεί την αλήθεια, την αληθινή ιστορία για την Υπατία, μέσα στο δύσκολο πλέγμα του μύθου, του χρόνου, των ιδεολογιών και των προκαταλήψεων. Δεν είμαστε βέβαιοι αν το βιβλίο καταφέρνει τελικά τον φιλόδοξο στόχο του. Το να βρει κανείς την αλήθεια μέσα στον κυκλώνα του μύθου φαντάζει ουτοπικό.

Ωστόσο, ο τρόπος προσέγγισης της SR είναι ό,τι καλύτερο μπορούσε να γίνει επιστημονικά. Εξάλλου, ξεδιπλώνονται θέματα και ανοίγουν πολλές ερευνητικές προοπτικές με αφορμή το βιβλίο, που θα απασχολήσουν για αρκετά χρόνια φιλόλογους και ιστορικούς.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΡΛΑ
Τμήμα Φιλολογίας
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών